

Predrag Krstić

OGLEDANJE TAJNE

APSTRAKT: Naporednom analizom dečjih romana s jedne i špijunskih s druge strane, punktiranjem dečje i ozbiljne konstrukcije sveta i ega, izlaganjem homologije njihovih narativa i rekonstrukcijom socijalnog konstrukta koji ih prati, pretpostavlja se da bi se moglo baciti svetlo na jednu posebnost koja parazitira na domaćinu za koga bi da bude merodavna. Jukstapoziranje dva sveta ili, češće, sveta u svetlu, predočava lik, unutrašnje tenzije i perverzije onog sveta koji draž službovanja pri tajni sa aspiracijom na javno dejstvo čini posebnim. Uspostavljena analogije po produženom radu infantilnog narcizma spram sveta objekata usmerava pažnju na dva punkta koji obeležavaju posebnost sveta tajne: na protokole igre zatajivanja i tajnog delovanja i na motiv izmeštanja, usložnjavanja i stečaja identita koji iz toga sledi.

KLJUČNE REČI: *tajna, tajna društva, tajne službe, hladni rat, igra, identitet.*

Ne volim da pripadam snu druge osobe

U jednoj knjizi postoji poglavlje koje nosi naslov «Osnivanje tajnog društva». Na «Opštem, osnivačkom zboru novog društva» junaci se isprva odlučuju da izrade njegova pravila. Jedno od njih na najneposredniji mogući način uslovljava jedan od budućih pripadnika društva: «Sarađivaću samo u tajnom društvu». Jedan drugi kandidat se na početku predomišlja; strahuje da ova ili ona postojeća svetovna institucija ne sazna. «Baš zato! Niko neće ni znati da naše društvo postoji ako ono bude tajno», dočekuje ga spreman odgovor. Pošto je ovo pitanje netom izneto na glasanje, sa manje ili više zadržke, jednoglasno je odlučeno da društvo ostane u tajnosti. Njegovo zvanično proglašavanje tajnim, međutim, konsekventno je povlačilo neophodnost dopune pravilnika novom regulom. Ona će na kraju biti opet začuđujuće direktno sročena: «Sve, što god se na sastancima pretresa, ostaje tajno. Uopšte, rad Društva je strogo konspirativan». Ovo društvo su, inače, sačinjavali dečaci od valjda jedanaest ili dvanaest godina, koji su se odlučili da sakupljaju rajsnege. S obzirom na to, skupina zaverenika je konačno smislila i adekvatno ime: «Tajno društvo Pingoclavulus».

Roman Antona Ingoliča «Tajno društvo PGC», koji je deo detinjstva mnogih od nas, spada u takozvane «družinske romane». Psiholozi kažu da je taj vid književnosti za decu privlačan konzumentima u onom periodu razvoja kada po-

dražavaju uloge i modele ponašanja odraslih. Takođe, ovi romani navodno igraju i značajnu socijalizujuću funkciju, budući da insistiraju na solidarnosti i principu svi za jednog – jedan za sve. Tajnost ovih grupa je na jedan određen način prirodna, budući da je reč o organizacijama dece koje su doduše ustrojene po ugledu na organizacije odraslih, ali u protivstavu prema njima, smeštene nekako naspram ili mimo njih.¹

Kada polaže račun o tome zašto ona uopšte postoje, Serž Iten se na kraju svoje knjige o tajnim društvima poziva na «jednu opštu konstataciju do koje su često dolazili psiholozi: to je da ljudsko biće oseća neku urođenu naklonost za 'Tajnom' u svim oblicima, da hoće da sačuva u sebi jedno svetište u koje 'drugi' nemaju pristupa, i da takođe poseduje želju da ne širi tajnu, već da je deli, s jednim brojem srodnika ili prijatelja». Kao tipičan primer težnje da i «najbezopasnija udruženja sebi pridaju izgled tajnih društava, i 'iniciraju' svoje privrženike», Iten navodi upravo «zatvoreni svet» dece koji bi – negujući svoje posebne tradicije, ekskluzivne običaje, bajke, igre, pripeve – da izmakne svetu odraslih.

Na tom izmicanju svetu odraslih izgleda da ostaje sva dinamika kada je reč o književnost za decu. «Mali špijuni» jezde literarnim i filmskim svetom već decenijama. Njihova zajednička karakteristika je da svoje neveliko iskustvo namah pretaču u prednost i neočekivano uspešno se snalaze u, po pravilu, iznuđenoj ulozi malih spasilaca velikog sveta. Deca postaju razrešujući momenat omatorelog i zakomplikovanog sveta, a promoteri i protagonisti njegovog agoničnog pira dobijaju poduku od infantilne instance – koja tek privodi razumu. Tek ponekad najavi se sentenca ili slika, nešto nalik pokušaju izlaganja prastrukture održavanja i, preko toga, rođenja tajne, neka razotkritost «volje za tajnom», neko polje koje prethodi manifestnim strukturama druženja u potaji, nešto što na tom nekom meta-psihološkom nivou tek omogućuje prepoznatljivu konstrukciju njihovih ustanovljenih ispoljavanja. Taj fenomen prosijava u onim retkim pasažima gde nastupa zatajivanje društva od vršnjaka, gde je na delu izvesna selektivnost i ekskluzivizam koji fundira ili sledi obrasce «pravih» tajnih društava.

Što je više moga, to je manje tvoga

Jer, tajna je formacija u kojoj tajno društvo obitava. Veo tajne, nezavisno od njene veoma raznolike sadržine, ili čak bez stvarne sadržine, stvaraju oni koji su joj zavetovani. Misterija je u nimbusu koji se oko tajnog društva širi. Tajna obećava

1 Kada je o južnoslovenskom prostoru reč, primetna je dominacija slovenačkih autora u ovoj vrsti književnosti za decu. Objašnjenje valja potražiti u veoma uticajnoj nemačkoj tradiciji Bildungsroman-a koja jedva da je zahvatila ostale delove ex-Jugoslavije. Beskrajno sam zahvalan Spomenki Krajčević na ovim upućivanjima i orijentisanju u dečjoj književnosti.

učešće u novom, boljem i do tada nepoznatom životu, dok inicijacija nagoveštava osećanje novog zajedništva. Tajna egalitarno povezuje sve učesnike, istovremeno formirajući njihov povlašćeni položaj odvajanjem od eksternog sveta. Braća se povezuju u intimnu zajednicu, razvija se samosvojna hijerarhija, osigurava nadmoć jednog znanja i odgovarajuće elite koja nudi šansu za stvaranje novog poretka društvenog vođstva.

Ova dvostruka funkcija tajne – integrisanje i zaštita društva – prethodi svakom njenom političkom projektu. Kozelek to prikazuje na slučaju moderne geneze slobodnih zidara: «Čutljivost je predstavljala osnovu i pretpostavku društvenog *arcanuma*». A još 1782. Žozef de Mestr piše da «Tajna predstavlja osnovu društva», dajući joj rang neotuđivanog, od državne moći i njenog pozitivnog prava uteklog prirodnog prava. Moć instance koja međusobnim poverenjem povezuje članove i konstituše nastajuće društvo suprotstavlja se javnoj moći legalne državne zajednice. Tako postavljena, tajna (skrivenost) temelji onu svoju delotvornu moć o čijem izviranju, emisiji i konsekvencama se u prošlom veku potanko i lucidno pisalo.

Mora da je ovo šuma gde stvari nemaju imena

Alisa ovo nagađanje izriče zamišljeno i s nevericom, ona određuje upućujući na neodređenost, na zastoj nomenklature, ona je dakle oslonjena na svet gde je drugačije, gde *nomen est omen*, gde se zna šta su stvari, gde one jesu a ne znače, gde se ne upliće u beskrajnu igru njihovih označavanja. Iskrena začuđenost i dobronamerni šok otvorenosti reakcija je, međutim, čak i onih koji se voljno upućuju u špijunažu i smeraju na shvatanje i prihvatanje sveta koji izmiče stabilnim određenjima. U istorijskom trileru Roberta Litela *Kompanija* postoji jedan platonovski dijalog u kojem šef berlinske filijale CIA i njegov šegrt, razgovaraju o pitanjima verodostojnosti i vrednosti ruskog špijuna koji bi da prebegne. «Uzmimo najgori scenario: recimo da je naš ruski prijatelj podmetnuti agent koji je došao da nas natera da zagrizemo na dezinformacije. Ali mi smo oficiri Centralne obaveštajne agencije koji imaju soli u glavi, je li tako? Nas ne može impresionirati roba u izlogu. Kad se sve sabere i oduzme, prebegu ostaje samo jedan način da uspostavi poverenje – mora da ponudi izvesnu količinu pravih informacija». Šegrt razumeva da «kad jednom ponudi istinite informacije, naročito one koje su važne, onda nam je jasno da je pravi prebeg», ali ga učitelj razuverava. «Pogrešno drugar. Prebeg koji daje prave informacije može još uvek da bude podmetnut. Što treba da znači da i podmetnuti agent takođe mora da isporuči razumnu količinu istinitih informacija da bi nas ubedio da je iskreni prebeg, tako da progutamo i sve sranje koje ubaci između istinitih informacija». Sada učenik uviđa da «činjenica da prebeg daje

istinite informacije ne mora da znači da je stvarno pravi», ali iz toga opet vrši prehitru redukciju i nastoji da razreši složenost: «Ako je tako, zašto se onda trudimo da uopšte uzimamo prebege?» Strpljivi odgovor glasi: «Zato što prebeg, pre svega, može da bude pravi i što njegove istinite informacije mogu da budu korisne. (...) Čak i ako je prebeg lažan, ukoliko vešto odigramo igru možemo da prihvatimo istinite informacije koje on donese i da izbegnemo prevaru». Na to učenik reaguje sasvim poput mladića Teajteta iz istoimenog Platonovog dijaloga: «Od toga mi se vrti u glavi». Učitelj sa smeškom koji nije Sokratov, slavodobitno poentira: «Dakle, ono što u suštini radimo jeste da se vrtimo u krug dok potpuno ne poludimo. Najzad, sve je to ludačka intelektualna igra – da bi postao igrač moraš da pređeš granicu i uđeš u divljinu ogledala.»

«Divljina ogledala» je sintagma iz pesme T. S. Eliota «Starost» i omiljena je slika šefovog šefa, kontrolora svih tajnih operacija u CIA, Isusa Džejmisa Angletona. To da «čak i podmetnuti špijuni donose prave tajne kojima uspostavljaju poverenje», za njega je bio tek «prvi nivo dvosmislenosti». On misli u «geopolitičkim nijansama» i kadar je da razabere «sedam nivoa značenja koja mogu da se izvuku iz svakog niza činjenica». Angleton je ubeđen da pri poslovanju s prebegom koji donosi prave informacije stalno mora da se ima na umu da je «važnost informacije srazmerna prevari koju druga strana nastoji da ostvari», iz čega je neumitnom logikom sledilo da «svaki uspeh moraš da smatraš potencijalnim belajem». Podršku za ovo rasuđivanje s onu stranu samorazumljivih entiteta nalazio je jedino u svom britanskom mentoru i prisnom prijatelju, Adrijanu Filbiju, koji je bio zakleti antieuklidovac: to da je najkraća razdaljina između dve tačke ravna linija on je smatrao tek vojničkom, agenta nedostojnom i inače «klimavom teoremom».

Filbi, ta jedina poverenja dostojna, te stoga oslonišna tačka inače panskeptičnog Angletona, kao što je poznato, razotkriće se posle dvadeset godina kao sovjetski špijun. Starik, mitski sovjetski Šef, odlučuje da ga vrati kući, ali ne toliko da bi ga zaštitio, koliko da bi se usmerio na samog Angletona kao glavnu polugu Američke kontraobaveštajne službe. Starik je preko Filbijevih izveštaja znao za Angletonovu teorijsku strast, za figuru izvlačenja sedam slojeva značenja iz svake date situacije. Ali je u tome pronašao i njegovu manu, to da on nije mogao da zamisli da postoji neko suptilniji, elegantniji od njega, neko ko može dopreti do osmog sloja značenja. Taj sloj je bio Starikova ogromna prednost. On je odlučio da do kraja pothrani onu Angletonovu crtu paranoje, koja u izvesnoj meri sasvim skladno prati kontraobaveštajnu delatnost. Ako je već svaki prebeg bio potencijalna bomba, a svaki obaveštajac potencijalni izdajnik, i ako je to važno za sve osim za Kima Filbija, onda će Starik izložiti Filbija i gurnuti Angletona u pravu paranoju.

I zaista. Izlaganje, eksponiranje, izvlačenje na svetlost dana iz potaje Filbija, slomilo je Angletona. Posle kratkotrajne faze poricanja, on prihvata da je njegov prijatelj sovjetska krtica i zavetova se da nikada više neće verovati ni jednom

smrtnom stvoru. Pritom, «oseti da preko greške klizi u pakleni krajolik misli gde se lukavstva množe, gde varijacije na temu tutnje u uhu poput nekog demonskog hora». Slomljeni Angleton osakatio je CIA. On je decenijama svaki operativni neuspeh pripisivao prisustvu sovjetske krtice unutar Kompanije, a svaki uspeh Starikovim nastojanjima da unapredi karijeru krtice. Bezuspešno koliko i istrajno je tragao za nedokučivim sovjetskim uljezima i, na taj način, pocepao CIA, iskasapio njenu antisovjetsku elitu i bolje poslužio sovjetskim interesima od bilo kojeg stvarnog sovjetskog agenta unutar CIA.

Njegov odlazak u penziju postaje neizbežan. Kada ga o tome informišu, on odvrća sa mesijanskom samouverenošću: «Pravite tragičnu grešku ako mislite da bilo ko može da radi ono što ja radim. Da bi počeo da se krećeš kroz kontraobaveštajnu kaljugu, potrebno je jedanaest godina neprekidnog proučavanja starih slučajeva. Ne deset, niti dvanaest nego tačno jedanaest. I čak i tada bi bio samo površan kontraobaveštajni analitičar». Angleton misli da su informacije kojima raspolaže plod inokosnog izvlačenja podataka «iz mnoštva iskrivljenih ogledala za vreme hiljada časova napornog rada na detaljima koji nikoga drugoga ne interesuju». Za taj zavet umeću uranjanja u «divljinu ogledala» on ime jednu floralnu metaforu: «Potrebna je strpljivost sveca da bi se uzgajale orhideje. Dobijanje semena ljuske može da potraje dvanaest meseci, zatim može da prođe još godinu dana ili dve da semenka naraste do veličine palca. Cvetanje, ako do njega uopšte dođe, može da se pojavi posle pet, pa čak i osam ili deset godina. Tako je i sa kontraobaveštajnom službom – godinama gajite semenke u malim saksijama, održavate temperaturu i vlažnost, nadate se da će semenke jednom procvetati ali za to nema garancija.»

On je bio deo mog sna, razume se..., ali i ja sam bila deo njegovog

Postoji li i kakva je inteligibilnost sveta u divljini ogledala? Šta je zapravo *the name of the game*, kakva je organizacija njenih pravila i kakav je opis posla njenih aktera? I oni najbolji učesnici, i onaj velemajstor koji pokreće figure, ponekad gubi konce i dvoumi se nije li se preigrao. «Kada se Filbi pojavio u Moskvi 1963, Starik je više nedelja proveo skrivajući podatke koje je on slao iz Vašingtona tokom višegodišnjih redovnih sastanaka s Angletonom. Svi oni su delovali dovoljno tačno, što je značilo... što je značilo, šta? Da je Angleton stvarno preobratio Filbija u trostrukog agenta, bio bi dovoljno prepreden da ga i dalje kljuka stvarnim tajnama da KGB ne bi posumnjao. Tako je Starik radio godinama; slanje lažnih prebega sa pravim tajnama i pravih prebega s lažnim tajnama, sve je to bio deo velike igre». Celinu igre na kraju još samo božanski sinoptički pogled može da dekonstruiše iz prizmatičnih refleksa stalno iznova rekonstruisane stvarnosti...

Igra je subjekt, igrači nisu. Igra, pa onda i profesija, zanat, služba nije zaigrana odozgo, nije nadahnuta ideologijom na koju se kalemi, nego je pre ideologija sastavni deo, gotovo slučajni element igre. Budući da je igra takmičarska, valja se nadmetati. U svetu vlastitih zakona, i vlastitog ludila, služba službuje igri (igri (dez)informisanja, uhođenja, nadmudrivanja, varanja informacijama, previranja tumačenja), koja ipak uspostavlja solidarnost među konfrontiranim učesnicima. Svedočanstvo za to je što se, nasuprot popularnom razumevanju špijunske igre hladnog rata, ubistvo prema nepodeljenom mišljenju oba rivala smatralo nepoželjnim raspletom bilo koje operacije, narušavanjem «prećutnog *status vivendi*» obaveštajnih službi. «[M]i nismo sirovi mafijaški klanovi, je li tako?» – kaže operativac CIA u podeljenom Berlinu KGB kolegi – «Mi smo civilizovane organizacije koje se nalaze na dve strane vododelnice, koje se ne slažu po pitanjima kriterijuma za slobodne izbore, za poštene sudske procese i tome slično. Ali smo veoma obazrivi u pogledu (...) mi smo veoma obazrivi, ti i ja, tvoj KGB i moja CIA, da ne počnemo da međusobno maltretiramo svoje ljudstvo».

Sama igra zahteva imaginaciju, kao kada Alisa pokušava da zamisli kako izgleda plamen sveće nakon što se sveća ugasi. Alisa je šifra za uton u zemlju čuda, u zemlju gde je sve moguće, za odvažnost mašte, za hrabrost intervencije u dogoreli svet, za rekreativni, prolongirajući upad u stvarnost, za nedokučivo skritu infiltraciju i prožimanje stvarnosti parastvarnošću, za patastvarnost, za hiper- i supra-realnost. To se može i mora zatvorenih očiju, to zahteva putovanje domišljanjem. Otkrivanje postavke ogledala privida ište pak širom otvorene oči i onaj detektivski analitički um. Neke tajne tako uopšte nisu tajne, nisu čak ni varke, nisu nikakve kreativne nego samo prinudne izmišljotine. «Jedan oficir KGB-a iz Ambasade pozvan je u Moskvu zato što je tvrdio da je uspostavio kontakt s američkim prebegom koji mu je odao tajne o radarima – ispostavilo se da je ta informacija objavljena u avio časopisima. Mesec dana kasnije jedan pukovnik KGB-a, koji je radio kao diplomata, napisao je izveštaj od deset stranica o razgovoru koji je vodio s ministrom odbrane Šlezingerom kada se ovaj samo rukovao s njim na prijemu». S druge strane, «proizvodnja tajni» ne mora biti pod institucionalizovanim pritiskom zahteva efikasnosti, nego može biti i sasvim hotimična. Tako je načelo jednog nemačkog agenta: «ukoliko želite da sačuvate veliku tajnu, prikriti je kao tajnu koja nije toliko važna, a ne da je predstavljate kao nešto što uopšte nije tajna». Nekada pak mora da se pribegne posebno bolnoj i drskoj operaciji «barijumove kaše»: odavanju tajni da bi se otkrile tajne, izlaganju informacije, sa sve gadnim troškovima koje to podrazumeva, za veću dobit eksponiranja njenog prenosioca. A nekada se jednostavno mora pomiriti sa situacijom «klasične obaveštajne uzdržljivosti», da postoji i da treba da ostane netaknuta «spirala međusobno povezanih tajni – ako otkrijete samo jednu odajete i one koje ne želite da budu otkrivene».

1983. godine Kompanija pregleda prepise radio emisija na engleskom jeziku koje su emotovane u Sovjetskom Savezu, loveći obrasce, ponavljanja i rečenice koje bi mogle da budu van konteksta. Pretpostavka je da KGB redovno komunicira sa svojim agentima u Americi prenošenjem šifrovanih poruka u tim emisijama. Nailaze na kviz koji se prvi put pojavio na talasima Radio Moskve 1950. godine. Posle svake emisije davan je stih iz klasične engleske književnosti i traženo je od takmičara da ga prepozna. Tokom 33 godine *Alisa iza ogledala* i *Alisa u zemlji čuda* citirana je 24 puta. Prema prethodnom znanju sistema sovjetskog šifrovanja, to sugerise da je tokom 33 godine bilo 24 različita telefonska broja na koja se sovjetski agent u Americi svaki put javljao. Preko poslednjeg broja CIA dolazi do izvesnog Džina Lutvidža. Ne sumnjajući da je u pitanju «očito operativni identitet», saznaju od njegovih komšija da bi mogao biti nekakav pisac. U Kongresnoj biblioteci međutim ne stoji da je išta objavio, odnosno, pod imenom Lutvidž pojavljuje se jedino *Alisa u zemlji čuda* i *Alisa iza ogledala*. Dakle, dela Čarlsa Lutvidža Dodžsona, poznatijeg pod pseudonimom Luis Kerol. Tada se neko prisetio da je 1961. godine zamalo izmakao hapšenju jedan sovjetski agent čiji je idnetitet tada bio Judžin Dodžson. Komentar se sam nametnuo: «Dodžson. Lutvidž. Navodi iz *Alise* i *Ogledala* u emisijama moskovskog kviza. Neko u KGB-u je opsednut *Alisom u zemlji čuda*».

Ako nisam ista, ko sam onda ja?

Ruski polaznik KGB kursa, uz pomoć «dve identične blizanke koje uopšte ne liče», počinje dug i dosadan proces stvaranja dve «legende». Jedna od sestara ga je savetovala glumačkom idealu: «Bitno je da ne pamtiš legendu – ti moraš da postaneš legenda». Druga je podržavala tu shizofreniju: «Moraš da se otarasiš stvarnog identiteta, kao što se zmija oslobađa svoje kože. U svaku legendu moraš da se uklopiš kao da je reč o novoj koži. Vremenom i uz silne časove veoma napornog rada uspećeš da uspostaviš mentalnu distancu između osobe poznate kao Jevgenij Aleksandrovič Cipin i tvojih novih identiteta». Škola za špijune je škola depersonalizacije, odnosno igre personalnostima, i u tom smislu detronizovanja nesvodivosti ličnog identiteta i fetišizovane individualnosti. Ta dijabolička rabota zaista zahteva dugotrajnu i svakodnevnu vežbu uživljanja u dve legende: u prvu, Judžina Dodžsona, i drugu, Džina Lutvidža, koju će Jevgenij Cipin koristiti kao rezervnu ukoliko prva bude kompromitovana. Ostalo je pitanje održanja samokontrola, brižljivog i doslednog distingviranja paralelnih svetova i naporednih likova. Postmoderni fragmentarizovani pojedinac je tako na delu u svojoj instrumentalizovanoj, farsičnoj varijanti, mnogo pre njegove spontane pojave i objave.

Ali, od ovih igrača se očekuje da imaju utoliko čvršći identitet ukoliko se opasnije poigravaju njegovim zagublivanjem, zagublivanjem u igri njegovog,

njegovih proklizavanja i izmeštanja. Iz toga ishodeća metastaza hronične krize identiteta je čest literarni motiv. No, s onu stranu patetične nostalgije za pouzdanim (samo)određenjima i osude iščašenog sveta koji svojim vihorom od ličnosti pravi bezlične multipraktike, to su možda najlojalniji igrači, najozbiljniji rušitelji subjektcentrične paradigme, odvažni ništiteľji logosa nabaždarenog na sopstvo. Kada provaljenog Filbija 1951. godine upućuju «kući», njegov odgovor je: «Kući! Ja sam komunista i marksista, ali Rusija nije moj dom. Nego Engleska. Izvini, dečko, ali ne mogu da zamislim da živim u Moskvi. Ono u čemu sam sve ove godine uživao, pored služenja velikom idealu, bila je velika igra. U Moskvi neće biti nikakve igre, samo zagušljive kancelarije i bajati rutinski poslovi s dosadnim birokratama koje znaju na čijoj sam strani». Filbi je uveren da do kraja može da vlada iskrivljenim slikama i ispretumbanim orijentirima, i dalje ih proliferujući a istovremeno uviđajući granicu. Kada 1974. godine ipak prebegne u Moskvu, on o strahu Rusa da ga Angleton nije pretvorio u trostrukog agenta kaže: «Bože, kakva ideja – uspevao sam da igram dvostrukog agenta ali kao trostruki ne bih noćima mogao da spavam pokušavajući da shvatim za koju stranu stvarno radim».

Ali ako se jednom biva dvostruki agent, šta mari da se agentura još umnožava. Jer igra je upravo u nadgovrnjavanju skritim identitetima, u nekoj vrsti legalizovanog lažnog predstavljanja. Pretpostavka istinite podloge, istinitog podležećeg sebe, lako je zamislivo da se izgubi u tome. Ličnosti mogu biti podeljene, ali ne po segmentima nego iznutra, u sebi dubeći ponor beskrajnih nizanja jedno drugim prekritih identiteta. Izmicanje tog *subjectum*-a, tla, za volju dakako inflatorne igre varkama, pričinima, utvarama. Logika identifikovanja to desedimentiranje može razaznati još samo kao ludilo. Mačak objašnjava Alisi da je uzalud njeno odbijanje da ide među ludake, jer su ovde svi, uključujući i nju, ljudi. Na Alisino pitanje otkud zna da je ona luda, mačak odgovara: «Mora da jesi, inače ne bi došla ovamo».

Bela kraljica trči krajolikom! Sigurno je juri neki neprijatelj

Starik je dugo vremena, najdalje od početka osamdesetih, prepoznavao svog pravog neprijatelja: neuspeh. Nekadašnju mladičku, berzrezervnu, energičnu veru u neminovnost pobede, samo ako se dovoljno dugo i dobro bori, onaj «osećaj traganja i krstaške vojne», zamenio je predosećaj da ne postoji ni najmanja mogućnost trijumfa. Privreda i socijalna struktura Rusije, karakter Partije, sovjetska kontrola nad istočnom Evropom, sve je pucalo po svim šavovima i nije ostavljalo prostor drugačijem ishodu. I on je to znao; preostaje mu samo *Götterdämmerung* od/najava kao poslednji dah zadovoljstva onih koji su se borili i bili poraženi. «Jasno je da će se genij, plemenitost ljudskog duha, sprčkati, da će ga zameniti gramzivost nezajažljivog *Homo economicus*-a. Ako ima utehe, onda se ona nalazi u izvesnosti

da će taj isti čovek uništiti i kapitalističku građevinu kao što je porazio socijalizam».

Ali kada ga 1991. godine kao jedva živog kostura pokrivenog upišanim čaršavom u privatnoj klinici KGB-a zatiče njegov štićenik, stvar i ne izgleda tako definitivna. Na Starikovo pitanje da li se još vodi hladni rat, Jevgenij surovo i zlorado izveštava da se privodi kraju i da će istorija zabeležiti da ga je Amerika dobila. Starik ne može da veruje: «Kako je to moguće? Dobili smo sve bitke... tukli smo ih na svakom koraku...» Očajan je ali nalazi i krivca i mesta za novi front. «Komunizam su izdali Jevreji. Možda se hladni rat privodi kraju, ali postoji završna igra. (...) Za nas je bitno... Bitno je da vidimo dalje od komunizma... da vidimo nacionalizam i pročišćenje... moramo se osloboditi Jevreja jednom za svagda... završiti ono što je počeo Hitler».

Neće biti nikakva šteta ako upitam da li je igra završena

Učitelja i šegrta, četrdesetpet godina posle one berlinske epizode, takođe mori ista briga kao i Starika, i kao dobar deo bezbednjačke stručne literature u poslednje dve decenije. Oni zaključuju da «hladni rat možda jeste završen, ali da se velika igra nastavlja», s tim što nalaze jedan supstancijalni antropološko-zoološki razlog za to: to je u «prirodi zveri». «Sve dok *Homo politicus* bude zavisao od adrenalina, špijuni će se baviti špijunažom». Ali istovremeno, učitelju izvire i jedna zabrinjavajuća pomisao, ukazuje mu se praznina vlastitog učinka ukoliko se tako postave stvari: «Dođavola, hladni rat mora da ima naravoučenije. Inače, koji je smisao svega?». «Smisao je u tome da su dobri momci potukli loše momke», samouvereno će šegrt, izgleda i dalje nesklon metafizici. Učitelj oseća simptomatsku potrebu da poriče ono što sledi iz one adrenalin-eksplanacije, on bi brzo da je potre dok mu ona sablasno odzvanja, on stalno mora da ponavlja kako su ljudi skloni da zaborave da su «prokleti Goti bili pred vratima» i da su postojali ljudi koji su «isturili svoja tela na vatrenu liniju i odbacili ih». Priznaje da u klubu svog penzionerskog pansiona čita špijunske romane i sudi o jednom Le Kareovom. «Pogađa atmosferu – shvata da je Berlin bio mesto za odstrel. Jasno mu je da mi koji smo živeli tamo više nikad nismo isti. Više može da se nauči o hladnom ratu čitajući Le Kareo nego novine. Ali me nervira kad kaže da su špijuni ljudi koji se igraju kauboja i Indijanaca da bi razvedrili svoje usrane živote. Kakva gomila gluposti!»

Manje je u pitanju bojazan za opstanak Kompanije i opravdanost Instituta tajne službe, više strah da igra nema i da nikada nije imala dubljeg ili višeg opravdanja, da je njen kraj doslovno kraj nje, kraj zablude o njenoj celishodnosti, da je konačno depotencirano svako dalje investiranje u jedan moćni fantazam. Da je, na kraju krajeva, pobedila «Metka, odlikašica», koja po završenoj pripovesti «Tajnog

društva PGC», predlaže sledeće naravoučenije: «Ne osnivaj tajna društva kad imamo dovoljno legalnih!»

Predrag Krstić

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd

Literatura:

- Andrew, Christopher, "Intelligence, International Relations and 'Under-theorisation'"; *Intelligence and National Security*, Vol. 19, No. 2, Summer 2004, str. 170–184.
- Bevk, France, *Crna Braća*, Beograd: Nolit, Prosveta, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1984.
- Black, Jeremy, "The Geopolitics of James Bond"; *Intelligence and National Security*, Vol. 19, No. 2, Summer 2004, str. 290–303.
- Ćopić, Branko, *Orlovi rano lete*, Zemun: JRJ, 2005.
- De Maistre, Joseph, *La franc-Maçonnerie, mémoire au Duc de Brunswick*, Paris, 1925.
- Derida, Žak, *Sila zakona: mistični temelj autoriteta*, Novi Sad: Svetovi, 1995.
- Dodds, Klaus, «Licensed to Stereotype: Popular Geopolitics, James Bond and the Spectre of Balcanism»; *Geopolitics*, Vol. 8, No. 2, Summer 2003, str. 125-156.
- Fuko, Mišel, *Nadzirati i kažnjavati: rođenje zatvora*, Beograd: Prosveta, 1997.
- Golding, Vilijam, *Gospodar muva*, Beograd: Prosveta, 1969.
- Grin, Grejam, *Treći čovek*, Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 2001.
- Hilsman, Roger, «Does the CIA Still Have a Role?»; *Foreign Affairs*, September/October 1995, Vol. 74 Issue 5, str. 104-112.
- Horovic, Antoni, *Zavera Gromovnik*, Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 2003.
- Ingolič, Anton, *Tajno društvo PGC*, Beograd: Mlado pokolenje, 1960.
- Iten, Serž, *Tajna društva*, Zemun, Beograd: «Draganić», Novo slovo, 1990.
- Kahn, David, «An Historical Theory of Intelligence»; *Intelligence and National Security*, Vol. 16, No. 3, Autumn 2001, s. 79-92.
- Kaneti, Elijas, *Masa i moć*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1984.
- Kerol, Luis, *Alisa iza ogledala*, Beograd: BMG, 1998.
- Kerol, Luis, *Alisa u zemlji čuda*, Beograd: Evro, 2005.
- King, Robert D., «Treason and Traitors»; *Society*, January 1998, Vol. 35 Issue 2, str. 329-338.
- Kozelek, Rajnhart, *Kritika i kriza*, Beograd: Plato, 1997.
- Ladlam, Robert, *Bornov identitet*, Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 2005.
- Ladlam, Robert, *Prometejeva obmana*, Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 2001.
- Le Kare, Džon, *Naša igra*, Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 1995.
- Le Kare, Džon, *Rat u ogledalu*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990.
- Le Kare, Džon, *Špijun koji se sklonio u zavjetrinu*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990.

- Lefebvre, Stéphane, «The Difficulties and Dilemmas of International Intelligence Cooperation»; *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 16, 2003, str. 527–542.
- Litel, Robert, *Kompanija (I-II)*, Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 2003.
- Lovrak, Mato, *Družba Pere Kvržice*, Zagreb: Mladost, 1990.
- Marchart, Oliver, «The Other Side of Order: Towards a Political Theory of Terror and Dislocation»; *Parallax*, 2003, Vol. 9, No. 1, str. 97–113.
- Nušić, Branislav, *Hajduci*, Čačak: Legenda, 2003.
- Richelson, Jeffrey T., *A Century of Spies: Intelligence in the Twentieth Century*, New York: Oxford University Press, 1995.
- Rudner, Martin, “Hunters and Gatherers: The Intelligence Coalition Against Islamic Terrorism”; *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 17, 2004, str. 193–230.
- Scott, Len and Jackson, Peter, “The Study of Intelligence in Theory and Practice”; *Intelligence and National Security*, Vol. 19, No. 2, Summer 2004, str. 139–169.
- Seale, Patrick and McConville, Maureen, *Philby, The Long Road to Moscow*, London: Hamish Hamilton, 1973.
- Seliškar, Tone, *Družina «Sinji galeb»*, Beograd: «Draganić», 2002.
- Thomas, Evan, *The Very Best Men: Four Who Dared: The Early Years of the CIA*, New York: Simon & Schuster, 1995.
- Trevor-Roper, Hugh, *The Philby Affair*, London: William Kimber, 1968.
- Velikić, Dragan, *Astragan*, Beograd: Stubovi kulture, 1996.
- West, Nigel, “Fiction, Faction and Intelligence”; *Intelligence and National Security*, Vol. 19, No. 2, Summer 2004, str. 275–289.
- West, Rebecca, *The New Meaning of Treason*, New York: Viking, 1964.

Predrag Krstić

Reflecting the Secret

(Summary)

Parallel analysis of children's literature on one hand, and the crime genre on the other, positing children's and serious construction of the world and ego, outlining homology of their narrative and reconstructing social construct that follows, assumes that light could be thrown at certain particularity that is a parasite on a host whom it would like to legitimate. Juxtaposition of the two worlds, or, often, the world whiten the world, visualizes the image, an inward tension and perversion of the world for which the attraction of secret service with an aspiration to public action makes it particular. The established analogy directs the attention at two points that mark particularity of the world of secrets: the protocol of the concealment and secret action and to the motives for shifting, compounding and acquiring the identity that follows.

KEY WORDS: secret, secret societies, secret services, cold war, game, identity